

ЛИСТИ АНДРІЯ ЛІВИЦЬКОГО ПРО ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕГОВОРИ У ВАРШАВІ (кінець 1919 — квітень 1920 років)

Пропонована публікація є підбіркою тринадцяти листів голови дипломатичної місії місії УНР в Польщі А. Лівіцького¹, що були написані ним протягом грудня 1919 р. — квітня 1920 р. Відібрані листи не належать до якоїсь одної колекції Центрального архіву вищих органів влади та управління України. Вони розпорошені по різних фондах, а значить можна припускати, що це ще неповний комплект листування А. Лівіцького цього періоду.

Найбільш інтенсивне листування мав А. Лівіцький з головноуповноваженим уряду УНР в Кам'янці-Подільському І. Огієнком² (до нього було написано принаймні вісім листів, безпосередньо або в копії). Окрім того, він листувався з М. Шадлуном³, М. Корчинським⁴, М. Тишке-

¹ Лівіцький Андрій (1879–1954) — український громадсько-політичний та державний діяч, правник, член РУП, УСДРП. У 1917 р. — у складі Центральної Ради, Полтавський губернський комісар. Міністр юстиції в уряді С. Мартоса, міністр закордонних справ в уряді І. Мазепи. З жовтня 1919 р. по квітень 1920 р. — голова дипломатичної місії УНР у Польщі. Підписав політичну конвенцію Варшавського договору 22 квітня 1920 р. Міністр юстиції в уряді В. Прокоповича. З 14 жовтня 1920 р. по 24 березня 1921 р. та з 14 січня 1922 по червень 1926 — прем'єр-міністр УНР в екзилі. Після смерті Головного отамана С. Петлюри 26 травня 1926 р. — керівник Державного центру УНР в екзилі. У 1948 р. — організатор разом з І. Мазепою Української Національної Ради.

² Огієнко Іван (1882–1972) — український громадський, державний і церковний діяч, учений-мовознавець, історик церкви. Член УПСФ. Міністр освіти в урядах В. Чехівського і С. Остапенка, міністр віросповідань в урядах І. Мазепи і В. Прокоповича. З 16 листопада 1919 р. виконував обов'язки головноуповноваженого уряду УНР на Поділлі з місцем осідку у Кам'янці-Подільському. З грудня 1920 р. на еміграції в Польщі. До 1924 р. — міністр віровизнання УНР в екзилі. У жовтні 1940 р. висвячений єпископом Холмським і Підляським. У 1947 р. емігрував до Канади, де у Вінніпезі 1951 р. був обраний головою української греко-православної церкви в Канаді під іменем митрополита Іларіона.

³ Шадлун Микола (1883–?) — геолог, український громадсько-політичний діяч, член УСДРП. В 1919 р. міністр шляхів в уряді Б. Мартоса, міністр народного господарства в уряді І. Мазепи. В листопаді 1919 р. — січні 1920 р. перебував у Бухарешті для поглиблення українсько-румунських торгівельних відносин. У 1922–1923 рр. професор Української Господарської Академії в Подебрадах (Чехія). З кінця 1920 р. професор Уральського політехнічного університету у Свердловську.

⁴ Корчинський Михайло (1885–1937) — громадсько-політичний і державний діяч, адвокат. Член ТУП, УПСФ, Центральної Ради. Держсекретар РНМ в уряді С. Остапенка.

вичем¹, В. Сальським². На особливу увагу заслуговують листи А. Лівицького до прем'єр-міністра УНР І. Мазепа³. В своїх спогадах «Україна в огні й бурі революції, 1917–1921» він закріпив постулат про те, що підписання Варшавської угоди, а саме військової конвенції, стало результатом політичної волі А. Лівицького, який не втаємничив членів уряду та політичної громадськості у деталі переговорів. Проте, як бачимо в листі від 16 березня, голова дипломатичної місії детально розповідає прем'єр-міністру УНР про польсько-українські переговори та наміри укласти двосторонні військово, економічну та політичну конвенції, прохаючи при цьому І. Мазепу дати згоду (чи незгоду) на підписання договору з Польщею. Цей лист, як і листи від 8 та 12 квітня, лише частково вміщені у спогадах І. Мазепа.

Представлені листи, отож, є цінним джерелом з історії польсько-українських відносин доби визвольних змагань. Вони повною мірою розкривають як виснажливу атмосферу польсько-українських переговорів весни 1920 р., так і показують дипломатичне закулісся та політичну боротьбу в польських та українських політичних колах перед підписанням Варшавського договору⁴. Дев'ять листів вводяться до наукового обігу.

Голова опозиційної до Директорії УНР кам'янецької Національної ради з січня 1920 р. Один з ініціаторів створення Ради Республіки в Тарнові. З 1922 р. працював у Львові правним дорадником у Ревізійному Союзі українських кооперативів.

¹ Тишкевич Михайло (1857–1930) — граф, громадсько-політичний діяч, дипломат, меценат. З квітня до серпня 1919 р. очолював українську дипломатичну місію при Ватикані; з вересня 1919 р. по 20 вересня 1920 р. очолював українську делегацію у Парижі. З 1921 р. на еміграції у Польщі.

² Сальський Володимир (1883–1940) — український військовий діяч, генерал-хорунжий армії УНР. Міністр військових справ в урядах І. Мазепа і В. Прокоповича. З 1920 по 1940 рр. міністр військових справ уряду УНР в екзилі.

³ Мазепа Ісаак (1884–1952) — український політичний і державний діяч. Член УСДРП. Міністр внутрішніх справ в уряді Б. Мартоса. З 29 серпня 1919 р. по 28 травня 1920 р. прем'єр-міністр УНР. З кінця 1919 р. вирушив на пошуки армії Зимового походу. З 13 по 20 березня 1920 р. перебував в Бухарешті, де зустрічався з представниками дипломатичної місії УНР в Румунії. 28 квітня в Ольгополі зустрів Армію Зимового походу. В уряді В. Прокоповича до 1 липня 1920 р. — міністр земельних справ. З кінця 1920 р. — на еміграції у Львові, з 1923 р. — у Празі, з 1945 р. — в Аугсбурзі.

⁴ Ширше про проблеми історіографії польсько-українського союзу 1920 р. див.: *Achmatowicz A.* Українсьи historycy o sojuszu polsko-ukraińskim w roku 1920 // *Mazowieckie Studia Humanistyczne.* — 1998. — № 2. — S. 189–206; *E. Koko.* Polska historiografia po 1989 roku o relacjach polsko-ukraińskich w latach 1918–1939 // *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX wieku.* — Краків, 2000. — S. 132–145; *Верстюк В.* Союз Ю. Пілсудського — С. Петлюри 1920 р. в сучасній українській історіографії // *Наукові записки НаУКМА. Історичні науки.* — 2005. — Т. 41. — С. 61–65; *Віднянський С., Калінчик В.* Українсько-польські відносини 1917–1926 рр.: сучасна історіографія проблеми // *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки.* — № 1. — 2007. — С. 44–51; *Михайлова О.* Польсько-український союз 1920 року: проблеми історіографії // *Полтавська Петлюріана. Число 5.* — Полтава, 2003. — С. 12–27; *Срібняк І.* Українці про союз 1920 р.: Передумови та наслідки підписання Варшавської угоди між

Директиви дипломатичній місії УНР у Польщі на чолі з А. Лівичьким були затверджені 26 вересня 1919 р. на спільному засіданні Директорії, членів Кабінету міністрів та представників галицького уряду в Кам'янці-Подільському¹. У повному складі (38 урядовців) місія прибула до Варшави 10 жовтня, за тиждень до польської столиці приїхав А. Лівичький².

Польсько-українські переговори розпочалися 28 жовтня³. 2 грудня дипломатична місія підписала односторонню декларацію: в обмін на територіальні поступки (за Польщею визнавалася територія Східної Галичини) підтверджувався факт військового перемир'я від 1 вересня 1919 р., а, отже, відкривався шлях для відступу Армії УНР; по-друге, офіційно прохалося про визнання української незалежності; по-третє, наголошувалося на потребі надання військової допомоги. 7 грудня до Варшави прибув Головний отаман С. Петлюра, підтвердивши 11 грудня правочинність декларації від 2 грудня, незважаючи на вихід з дипломатичної місії галичан⁴.

Найважливішою вимогою української сторони була відбудова збройних сил, організацію яких мала координувати військова секція дипломатичної місії УНР. 21 лютого відбулося спільне засідання її представників з членами військового міністерства Польщі, на якому поляки дали згоду на формування двох українських дивізій⁵.

Польсько-українські переговори відновилися на початку березня і проходили паралельно з обмінами дипломатичними нотами Польщею і радянською Росією⁶. Штучно створена суперечка щодо вибору місця

УНР і Польщею (вибрані аспекти історіографії проблеми) // *Rzeczpospolita Obojga Narodów i jej tradycje. Studia i szkice*. — Siedlce, 2004. — S. 333–344.

¹ *Мазепа І.* Україна в огні й бурі революції, 1917–1923. — К., 2003. — С. 286–287. Нові директиви, затверджені на останньому засіданні Директорії 15 листопада, див.: Там само. — С. 311–312. Про питання, які мали бути підняті під час польсько-українських переговорів, див.: лист Головного отамана до А. Лівичького від 23 жовтня // Симон Петлюра. Статті, листи, документи. — К., 1999. — Т. III. — С. 132–135.

² До складу місії ввійшли: голова місії — міністр юстиції і керуючий МЗС УНР А. Лівичький, перший повноважний заступник голови, старший політичний радник з правом заступництва голови місії Л. Михайлів, другий заступник голови, секретар ЗУНР, старший політичний радник С. Вітвицький, політичні радники П. Мшанецький, П. Понятенко, Б. Ржепецький, А. Горбачевський (галичанин), А. Новаковський (галичанин).

³ *Доценко О.* Літопис української революції. — Львів, 1924. — Т. 2. — Кн. 5. — С. 29–33. Спільні засідання відбулися 30 жовтня, 11-12 листопада. Текст протоколів див.: Там само. — С. 33–36, 40–42.

⁴ ЦДАГО. — Ф. 57. — Оп. 2. — Спр. 301. — Арк. 259. Після складання декількох нот протесту галицькі члени місії 3 грудня заявили про свій вихід зі складу української дипломатичної місії. — ЦДАУ в м. Львові. — Ф. 581. — Оп. 1. — Спр. 134. — Арк. 49–50, 64–65.

⁵ Детальніше див.: *Михайлова О.* Польсько-українське військово-господарче співробітництво (січень–квітень 1920 р.) // Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика: Зб. статей. — Вип. 12. — К., 2007. — С. 198–220.

⁶ Про перебіг польсько-українських переговорів детальніше див.: *Bruski Jan Jacek.* Petlurowsy. — Kraców, 2000. — S. 124–146; *Pisuliński J.* Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska

переговорів протягом лютого — квітня та дані про концентрацію сил Червоної армії на кордоні з Польщею переконали Ю.Піلسудського одночасно готуватися до війни, беручи стратегічну ініціативу у власні руки.

Польща потребувала союзника у війні з радянською Росією і договірною закріплення за нею Східної Галичини та частини Волині, Україна — прориву міжнародної блокади через визнання своєї незалежності Польщею та військової допомоги у її відстоюванні.

Чи був переговорний процес в Варшаві таємним для членів уряду? Якщо довіряти листам А. Лівіцького, то ні — він детально повідомляв про перебіг переговорів і кожного разу прохав про те, щоб члени уряду і партій, які знаходились в Кам'янці-Подільському, висловились щодо змісту плануємої угоди з Польщею. Виходячи з листування А. Лівіцького, можна стверджувати, що з проектом договору були ознайомлені І. Огієнко, М. Корчинський, М. Шадлун та В. Сальський. З членів уряду М. Шадлун і І. Огієнко виступили проти підписання договору, а В. Сальський — за. Їхні надруковані уривки мали, очевидно, слугувати доказом того, як А. Лівіцький, таємно від уряду, на власний розсуд, вів переговори з Варшавою.

Знайомство ж з кореспонденцією А. Лівіцького дозволяє по-іншому подивитись на такі усталені в історіографії істини як «несподіванність Варшавського договору» для І. Мазепи та «таємність» усього переговорного польсько-українського процесу весни 1920 р. для членів уряду УНР.

Листи публікуються зі збереженням оригінального правопису, але за сучасною пунктуацією.

Лист № 1 до І. Огієнка

УНР

Міністр закордонних справ

Грудня 31 дня 1919 р.

Вельмишановний Іване Івановичу.

Хоч і тяжко, а треба терпіти і працювати. Шкода, що від Вас нема кур'єрів і нашого [...], якого ми чекаємо з нетерпінням. Мав вчора у п. Пілсудського¹ авдієнцію, він обіцяв мені припинити ліквідацію дер-

w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923. — Wrocław, 2004. — S. 188–226; *Варгачок Сергій*. Варшавські переговори дипломатичної місії Директорії УНР 1920 р. // Нова політика. — 1996. — № 2. — С. 53–56; *Михайлова О.* Польсько-український переговорний процес та підписання Варшавського договору (березень — квітень 1920 р.) // Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика: Зб. статей. — Вип. 9. — К., 2005. — С. 154–175.

¹ Пілсудський Юзеф (1867–1935) — перший маршал Польщі (з березня 1920 р.), політичний і державний діяч. Один із лідерів ППС (1893 р.), керівник бойових теро-

жавних установ в Кам'янці¹ і залишити все по-старому². Пред'явник цього п. [...] розповість Вам про всі наші заходи, які поки що не дають реальних наслідків. Пропоную нам організувати невелику раду міністрів по згоді укр[аїнських] партій і зробити часову нашу ставицю в Н[овій] Ушиці. Там має бути невеликий апарат, а все інше лишається в Кам'янці. Ушиця буде нашою власною територією (так хоче п. Пілсудський) і невеликою нашою військовою силою³. Для цього ми викликали Мацієвича⁴, який має бути мініс[тром] закор[донних] справ.

З Ушиці ми будемо зноситись з Рум[унією] і цілим світом як суверенна держава. Чекаємо від Вас інформацій. Прошу передати

ристичних груп (1905–1907 рр.), що існували у складі революційної ППС-фракції. Комендант 1-ї бригади польських легіонів у складі австро-угорської армії (1914–1918 рр.), лідер Польської Організації Військової. З 11 листопада 1918 р. Регенційна Рада нововідродженої Польщі передала йому владу над польським військом, а 14 листопада — цивільну владу, перетворивши його на фактичного диктатора Польщі. З серпня 1919 р. після провалу планів налагодження тісних відносин з Литвою активізував співробітництво з представниками уряду УНР у напрямі укладання двосторонньої військово-політичної угоди для того, щоб розпочати війну проти радянської Росії.

¹ В результаті військової катастрофи Армії УНР Кам'янець-Подільський було окуповано польським військом 17 листопада 1919 р. за проханням української сторони. Державні установи залишились в місті під началом в.о. головноуповноваженого уряду УНР І. Огієнка. 16 листопада 1919 р. було видано наказ про утворення загальної канцелярії при головноуповноваженому, 20 листопада — про організацію комітету при головноуповноваженому у складі 19 чоловік (представників усіх міністерств) та політичної ради з представників від всіх партій. 13 грудня 1919 р. рішенням польського командування групи генерала Бонніса «усі українські міністри й урядовці позостаються в Кам'янці-Подільському тільки як особи приватні», в той час як І. Огієнко наполягав на українському характері цивільної влади в місті. В результаті арештів, перехоплення кур'єрської пошти, зневаги до української національної символіки збоку польської влади в Кам'янці-Подільському Головний отаман С. Петлюра звернувся з нотою протесту до Ю. Пілсудського і уряду Польщі. Для вручення написаного 1 січня меморандуму А. Лівіцький 7 січня поїхав за Ю. Пілсудським до Рівного, де він проводив інспекцію Волинського фронту, але його було прийнято 14 січня на 5-ти хвилинній аудієнції у Луцьку. Про грабінницький характер поводження польського війська в Кам'янці-Подільському українська дипломатична місія склала уряд Польщі ноти протесту від 22 січня. — Текст див.: *Доценко О. Літопис української революції...* — С. 135–141, 200–201, 206–208.

² Згідно з листом І. Огієнка від 5 грудня 1919 р., «державне майно поляки увесь час забирають і вивозять з Кам'янця. Силу вже вивезли. Нашу стражу в багатьох місцях познімали і поставили свою, забрано українського майна на мільярди карбованців... Протести мої приймаються чемно, але нічого по них не робиться». — Там само. — С. 130.

³ Згідно з попередніми планами, що обговорювалися 3 грудня на аудієнції А. Лівіцького з Ю. Пілсудським, останнім було запропоновано Шепетівку — Полонне для реорганізації армії УНР. Тоді ж він погодився на напівофіційне формування українських військових частин на Поділлі під проводом військового міністра УНР полковника В. Сальського. — *Доценко О. Літопис української революції...* — С. 68.

⁴ К. Мацієвич дійсно приїхав до Варшави 21 січня на декілька днів для передачі листів від Головного Отамана С. Петлюри до голови військової місії УНР в Румунії генерала С. Дельвіга, який мав відіхати до Парижу для проведення там переговорів з французькими військовими колами. — Лист С. Петлюри до графа М. Тишкевича від 21 січня 1920 р. / *Гентош А. Листи Симона Петлюри до графа Михайла Тишкевича // Україна модерна.* — 1996. — № 1. — С. 167.

привітання моє п. Корчинському, Архипенко¹ і Косенко², яких прошу нікуди з Кам'янця не виїжджати, почекаати ще кілька днів. Певно, я скоро приїду³. Прошу Вас допомогти с-д органу «Воля»⁴, щоб він міг існувати.

До кращих часів
А. Лівіцький.

ЦДАВО України. — Ф. 1131. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 10—10 зв. — Оригінал. Рукопис.

Лист № 2 до І. Огієнка

УНР
Міністерство закордонних
справ
Березня 5 дня 1920

Вельмишановний Іване Івановичу.

Тут все гаразд. Сатисфакція за арешт принесена⁵, відносини з пол[ьським] правит[ельством] налагодуються. Певно, будемо брати

¹ Архипенко Євген (1884 — після 1955) — політичний і державний діяч, агроном. Член УПСР, один з лідерів УНРП. Міністр земельних справ в уряді Б. Мартоса, член Ради міністрів фінансів в уряді І. Мазепи, міністр народного господарства в уряді В. Прокоповича. На еміграції в Польщі та в Німеччині.

² Косенко Іларіон (1888—1950) — український громадсько-політичний діяч, інженер. Делегат Українського трудового конгресу в січні 1919 р. Товариш міністра преси і пропаганди в уряді І. Мазепи, член комітету при головноуповноваженому уряду УНР на Поділлі від міністерства преси і пропаганди, міністр пошт і телеграфу в уряді В. Прокоповича. Редактор щоденної безпартійної демократичної газети «Наш шлях» (середина 1919 р. — травень 1920 р.), що виходила у Кам'янці-Подільському. Адміністратор тижневика «Тризуб» на еміграції в Парижі (1925—1940 рр.).

³ А. Лівіцький виїхав з Варшави 4 січня. Того ж дня голова Директорії С. Петлюра підписав наказ про його призначення заступником голови РНМ УНР з дорученням виконання обов'язків голови РНМ УНР. Він приїхав до Кам'янця 16 січня і пробув там до середини лютого. — Наш шлях (Кам'янець-Подільський). — 1920. — 16 січня.

⁴ Віденська газета «Воля» на початку 1920 р. вважалася «парламентом думок». Зокрема, кам'янець-подільська щоденна газета «Наш шлях» часто передруковувала її матеріали, оскільки в них підтримувалася влада Директорії та ідея об'єднання всіх політичних сил (наддніпрянських і галицьких) навколо сучасного уряду для «вироблення спільної політичної платформи і державної цілі» — Див.: Координація сил. Віденська «Воля» й роля цього тижневика. Міжнародна політика: наша і загальна // Наш шлях (Кам'янець-Подільський). — 1920. — 11 і 12 лютого; Положення на Україні // Там само. — 20 лютого; Спасіння в об'єднанні // Там само. — 21 березня; Ознака часу // Там само. — 23 квітня.

⁵ 11 лютого 1920 р. у Кам'янці-Подільському за наказом головного комісара Волині і Подільського фронту А. Мінкевича були заарештовані головноуповноважений уряду УНР І. Огієнка, прем'єр-міністр уряду УНР І. Мазепа і міністр закордонних справ УНР А. Лівіцький, голова Кам'янецької Національної ради М. Корчинський та інші. І. Мазепу та А. Лівіцького водили на допит до А. Мінкевича, після чого їх було звільнено. — *Огієнка І.*

участь в конференції окраїнних держав¹. Новин майже нема. Побачення мої з представниками Антанти не мали рішачого значіння. Цими днями виїде до Кам'янця Сальський для зміцнення наших позицій в Могилеві². Через 2—3 тижні Отаман зі мною хоче приїхати до Могилева³. Зараз їду в цій справі до румун[ського] посла. Прошу поспішити з формуваннями Шаповала. Прошу написати нам про становище в Кам'янці, про Могилів, Жмеринку, Мазепу, Шаддуна і армію Омеляновича-Павленка⁴. На днях вишлю кур'єра з словесними новинами. Чекаємо від Вас відомостей через нашого кур'єра.

Прошу передати привітання Вашій дружині і синам.

З глибокою повагою

А. Лівіцький

ЦДАВО України. — Ф. 1131. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 47—47 зв. — Оригінал. Рукопис.

Рятування України. — Вінніпег, 1968. — С. 72—76. А. Лівіцький же має тут на увазі результати розмови з Ю. Пілсудським, що відбулася 3 березня, на якій його було поінформовано про схильність уряду Польщі надати сатисфакцію за арешт міністрів уряду УНР і розпочати в найближчому часі переговори з метою укладення міждержавних договорів. — *Kurier Polski*. — 1920. — 4 марса. Офіційне вибачення за «прикрий випадок» арешту українських міністрів МЗС Польщі склало 11 березня 1920 р. — *Мазепа І. Україна в огні й бурі революції...* — С. 352. Також див.: лист № 4.

¹ Мова йде про плановану МЗС Польщі конференцію Балтійських держав у Варшаві, на якій мали обговорюватися питання про укладання союзу у разі війни з радянською Росією. Але замість конференції відбулися двосторонні консультації польських представників МЗС з делегаціями Фінляндії, Латвії, Румунії та Естонії, які конкретних наслідків не мали. Польща не була підтримана у її планах створення антирадянського блоку.

² Для вирішення військових справ на прибуття В. Сальського до Кам'янця-Подільського чекав ще з кінця січня прем'єр-міністр І. Мазепа, просивши І. Огієнка телеграфом викликати його з Варшави. — ЦДАВОВ. — Ф. 1065. — Оп. 5. — Спр. 2. — Арк. 42. Військовий міністр УНР приїхав до Кам'янця-Подільського 18 березня для загального керування українськими військовими формуваннями. 20 березня він видав наказ про зведення 4 стрілецької бригади полковника О. Шаповала та Окремої стрілецької бригади у 2 стрілецьку дивізію на чолі з полковником О. Удовиченко.

³ Головний Отаман С. Петлюра мав плани повернення на Україну з січня 1920 р. і, як згадує І. Мазепа, тільки стараннями А. Лівіцького цього вдалося уникнути. — *Мазепа І. Україна в огні й бурі революції...* — С. 319; Симон Петлюра. Лист до Д. Антоновича від 28 січня 1920 р. // *Статті*. — К., 1993. — С. 206; Лист С. Петлюри до графа М. Тишкевича від 17 лютого // *Гентош А. Листи Симона Петлюри...* — С. 170. Див. також: замітка «Головний Отаман»: «можливо, що незабаром Головний отаман виїде до Могиліва для прийняття до своїх рук керування всіма операціями». — *Наш шлях (Кам'янець-Подільський)*. — 1920. — 14 березня.

⁴ Омелянович-Павленко Михайло (1878—1952) — український військовий діяч, генерал-полковник Армії УНР. З грудня 1918 р. по червень 1919 р. — головнокомандувач УГА. З 6 грудня 1919 р. по 6 травня 1920 р. командуючий Армією УНР, що перебувала в Зимовому поході. Командарм Дієвої армії УНР в польсько-радянській війні 1920 р. На еміграції в Польщі, Чехословаччині, Франції. В 1945—1948 рр. міністр військових справ уряду УНР в езилі.

**Привіз Мін[істр] Військ[овий] Сальський 18.III.1920 р.²
УНР**

Міністр закордонних справ
Березня 16 дня 1920

Копії Шадлуну, Огієнко, Корчинському

Вельмишановний Ісааку Прохоровичу!

Дуже радий, що Ви недалеко заїхали і я можу з Вами зноситись. Я передбачав, що тут у Варшаві нам доведеться нарешті вирішувати питання великого принципового значення. Після довгої перерви поляки нарешті заговорили з нами офіційно.

За час мого перебування в Варшаві за останні три тижня я бачився з послами італійським, румунським, чеським, фінським, латвійським і з комерсантами та журналістами англійськими, французькими. Завтра маю побачення з послом англ[ійським], а після-завтрього з послом француз[ьським]. Всі ці побачення показали мені, що ні одна з вищезгаданих держав не думає серйозно про наше визнання. Для цього їм потрібно, аби ми мали постійну територію. Дійсно, тепер справа нашого визнання в Європі стоїть краще, ніж раніше, бо тоді ми мали територію, але про нас Антанта не хотіла слухати. Але все ж до визнання далеко. Таке враження справляють і донесення наших послів Мацієвича³, Тишкевича, Марголіна⁴. Вони утішаються з того, що мали побачення з деякими міністрами і послами, але реальних наслідків нема, коли не рахувати декларативних, ні до чого не зобов'язуючих заяв в парламентах Франції⁵ і в італійському. Очевидно Європа фактично передала нашу нац[іонально]-державну справу на волю Польщі, за вирішенням

¹ І. Мазепа датує цей лист 15-м березня. Фрагмент цього листа див.: *Мазепа І. Україна в огні й бурі революції...* — С. 403.

² Ця примітка знаходиться на копії цього листа, що зберігається в ЦДАГО.

³ Мацієвич Кость (1873–1942) — український громадсько-політичний і державний діяч, вчений-агроном. Член ТУП, УРДП, УПСФ, Центральної Ради. В січні – лютому 1919 р. входив до складу дипломатичної місії УНР, направленої до Одеси для переговорів з представниками Антанти. З 13 лютого до 9 квітня 1919 р. очолював міністерство закордонних справ УНР в уряді С. Остапенка; до 1923 р. — голова дипломатичної місії УНР в Румунії. Після 1923 р. — на еміграції в ЧСР.

⁴ Марголін Арнольд (1877–1956) — громадсько-політичний діяч, дипломат, правник. Член УПСФ. З кінця грудня 1918 до березня 1919 р. — товариш міністра закордонних справ в уряді В. Чехівського; з березня до серпня 1919 р. — член української делегації на Паризькій мирній конференції; з кінця 1919 р. очолював надзвичайну дипломатичну місію УНР в Великобританії. З 1922 р. на еміграції в США.

⁵ 6 лютого і 27 березня депутат французького парламенту Г. Де Гайяр-Бансель виступив у парламенті Франції з промовами про необхідність визнання незалежної України. — *І. Борщак. Французький голос за визнання України // Українська бібліотека імені С. Петлюри в Парижі. Інформаційний бюлетень.* — Жовтень 1990. — С. 9–11.

якої піде вся Європа. Мав я аудієнцію у пп. Пілсудського і Патека¹, виніс приємне враження. Тиждень тому, тобто 8 березня, я одержав звістку, що у Пілсуд[ського] була таємна нарада по нашій справі, де вирішено визнати нашу незалежність, наш уряд і заключити з нами шерег договорів². Це було несподіванкою. 9 березня до Головного Отамана офіційно представився голова польсь[ької] комісії для переговорів з нашою місією, а 10 березня почались засідання конференції польсько-української³. Докладне справоздання з протоколами і нашими останніми нотами я висилаю з слідуючим кур'єром⁴. Зараз пишу про суть справи. Голова польської комісії пан Залеський заявив, що наші переговори продовжуються на основі декларації 2 грудня, і запитав зразу про наші жадання. Я відповів, що головним нашим домоганням, з якого випливають останні, є визнання Польщею самостійності держави української і нашого уряду. Засідання було відкладено до слідуючого дня. 11 березня⁵ після довгого обміну думок між нами і польсь[ькими] представниками останні заявили від імені польсь[ького] правительства:

1. Вони готові визнати самостійність України і наш уряд, вважаючи уряд Раковського⁶ узурпаторським.

2. Бажають заключити з нами війсь[ькову] і економічну конвенції.

3. Вимагають точного устанавлення кордонів України. Порішили скласти спочатку двусторонній договір політичного характеру і указати в ньому, що економічна і військова конвенції мають бути устанавлені окремими трактатами. З підписанням політичного договору має бути проголошений торжеств[енний] акт визнання. Скласти проект політич[ного] договору поручено підкомісії⁷. Тепер ми стоїмо перед новими труднощами щодо наших західних кордонів. Поляки вимагають Збруча і Горині, і я маю відомости, що погодяться лише на Стирі і на дальші уступки не підуть. Ми ж стоїмо твердо на Збручі (як в декларації), потім

¹ Патек Станіслав (1866–1944) — польський державно-політичний діяч, дипломат. З 16 грудня 1919 р. до 9 червня 1920 р. — міністр закордонних справ в уряді Л. Скульського. Підтримував східну політику Ю. Пілсудського. З 1926 р. посол Польщі в СРСР, з 1933 р. — в США. Загинув у Варшаві.

² Документи и материалы по истории советско-польских отношений. — Т. 2. — М., 1964. — С. 569.

³ Запрошення А. Лівіцькому було надіслано головою польської делегації Августом Залеським 8 березня, а перше засідання відбулося 11 березня. — *Доценко О.* Літопис... — С. 228–229.

⁴ І. Мазепа обриває цитування цього листа на попередньому реченні. Він наполягає на тому, що в своїх трьох листах А. Лівіцький «ні словом не згадував про військову конвенцію». — *Мазепа І.* Україна в огні й бурі революції... — С. 403.

⁵ Згідно з протоколами, 12 березня. — *Доценко О.* Літопис... — С. 231–233.

⁶ Раковський Християн (1873–1941) очолював РНК УСРР з січня 1919 р. до липня 1923 р.

⁷ Тексти проектів договору, запропоновані українською та польською сторонами, див.: *Доценко О.* Літопис... — С. 233–239.

по старому австро-рос[ійському] кордону, далі — по Зах[ідному] Бугу і на Прип'ять. Таким чином вся Волинь була би наша. Хоч у нас маються старі директиви прав[ительств]а¹, але я не можу рішитись не тільки на Горинь, а і на Стир без Вашого дозволу. А разом з тим поляки хочуть в найближчих днях закінчити переговори. Це закінчення нам необхідне як повітря. Чекаю від Вас телеграми: «згоден» або навпаки. Коли не дочекаюсь, приїду до Кам'янця для побачення з Вами і для нарад з представниками партій.

Поляки також підпишуть договір, по якому вони обов'язуються уступити нам, коли одержать від большевиків кордони [17]72 р., всі простори між Дністром, Дніпром і Збручем. Завтра почуємо від них інші вимоги і передам через спец[іального] кур'єра. Зараз йду до англ [ійського] посла, не можу закінчити листа. Привіт знайомим.

З глибокою повагою
А. Лівіцький.

ЦДАВО України. — Ф. 1131. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 94–94 зв. — 95–95 зв. — 96–96 зв. — Оригінал. Рукопис.

ЦДАГО України. — Ф. 5. — Оп. 1. — Спр. 301. — Арк. 99–101. — Копія. Машинопис.

Лист № 4 до І. Огієнка

[не раніше 18 березня]

Вельмишановний Іване Івановичу.

Надсилаючи копію мого останнього циркулярного листа до наших послів², повідомляю, що в найближчих днях приїду на самий короткий час до Кам'янця для наради з правительством. З приводу Ваших матеріалів заходи робляться. Маю запевнення про скоре звільнення Оцетковича³. Представники п. Пілсудського були офіційно у мене і перепро-

¹ Мається на увазі рішення уряду, ухвалене 15 листопада 1919 р. за день перед евакуацією з Кам'янця, про встановлення «кордонної лінії між УНР і Республікою Польською по лінії Бертелемі через територію Галичини і по річці Тур'ї через територію Наддніпрянської України, а в випадку необхідності — по річці Стирі».

² Мова йде про циркулярний лист до голів дипломатичних місій УНР від 18 березня 1920 р. На його звороті А. Лівіцьким було написано цього листа до І. Огієнка. Цим пояснюється таке датування листа. Зміст циркулярного листа див.: *Доценко О. Літопис...* — С. 386–388.

³ Капітан Оцеткевич як комендант Кам'янецького повіту та Кам'янця-Подільського прибув до міста 8 січня, проголосивши наступного дня про його повернення «як старої кресової твердині» до Польщі. 22 січня командування Подільського фронту офіційно анулювало відозву капітана Оцеткевича про прилучення Кам'янця до Польщі. Звільнено

шували за кам'янецьке «недорозуміння». Завтра має бути надрукований відповідний комунікат від Міністерства загран[ичних] справ /Польсь [кого]/.

Прошу звернути Вашу особливу увагу на гр[афа] Тишкевича і англ[ійського] комерсанта, які приїхали з метою побачити нашого брата на місці. Pozнайомте їх з нашими фінансистами і кооператорами.

Можливо, що цими днями приїде до Кам'янця моя дружина, бо я послав за нею ще в початку лютого¹. Прошу або допомогти їй доїхати до Варшави, або викликати мене телеграфічно, за що зараніше дякую. Привітання Вашій дружині і синам.

Ваш Андрій Лівіцький.

ЦДАВО України. — Ф. 1131. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 136 зв. — Оригінал. Рукопис.

ЦДАГО України. — Ф. 5. — Оп. 1. — Спр. 301. — Арк. 98. — Копія. Машинопис.

Лист № 5 до М. Тишкевича

[18 березня]

[Уривок з листа А. Лівіцького до графа М. Тишкевича²]

[...] Наші відносини з поляками завдяки підтримці Пiлсудського майже принесли свій результат. Через декілька днів польський уряд, а за ним і румунський уряд визнають незалежну українську державу в певних межах і теперішній уряд Петлюри. Поляки вимагають кордон, який йде вздовж річок Збруч і Горинь, але вони точно погодяться на кордон Стир. Буде укладена військово-економічна угода, і український уряд матиме серед своїх членів міністра польських справ та іншого міністра польської національності за нашим вибором³. В їхній відповіді московському уряду поляки заявлять, що вони не визнають радянський уряд України, очолюваний Раковським, який вони вважають за узур-

капітана Оцеткевича не було, він склав свої повноваження сам 22 квітня. — Наш шлях (Кам'янець-Подільський). — 1920. — 23 квітня.

¹ Дружина А. Лівіцького Марія Лівіцька з донькою і сином виїхали з Переяслава наприкінці лютого разом з двома надісланими з Варшави проводниками. Пройшовши за три тижні через Київ — Жмеринку — Бар — Ярмолинці, вони дісталися Кам'янця-Подільського, а через два тижня разом з А. Лівіцьким від'їхали потягом до Варшави. І. Огієнко так і не повідомив А. Лівіцького про приїзд до Кам'янця-Подільського його сім'ї. — Марія Лівіцька. На грані двох епох. — Нью-Йорк, 1972. — С. 338—344; ЦДАВОВ. — Ф. 3696. — Оп. 1. — Спр. 124. — Арк. 35.

² Переклад з французької мови О. Михайлової.

³ У процесі переговорів польська сторона вимагала включення до складу уряду УНР трьох поляків з України, які б обійняли посади міністрів внутрішніх справ, земельних справ і здоров'я. Остаточо було узгоджено, що до складу уряду УНР увійде С. Стемповський (міністр земельних справ) і Г. Юзефський (віце-міністр внутрішніх справ).

паторський. В мирних переговорах з Росією поляки вимагатимуть кордони 1772 року, але спеціальним договором з нами вони зобов'язуються віддати нам всю територію між Дніпром, Дністром, Збручем і Стиром або іншою річкою, т.я. це ще не вирішено. Головна польська вимога в економічному питанні — вільний транзит з Польщі до Одеси. Військова угода передбачає польську допомогу нам всіма засобами (польськими військами включно) щодо звільнення України до правого берега Дніпра, потім ці польські зобов'язання залишаться в силі, але поляки не відправлять свої війська на лівий берег Дніпра.

Élie Borschak. L'Ukraine à la conférence de la paix // Le Monde Slave. — 1938. — Tome I. — P. 105 — 106.

Лист № 6 до М. Шадлуна

УНР
Міністр закордонних
справ
Березня 27 дня 1920 р.

Виконуючому обов'язки Голови Ради Н.М. УНР¹

Вельмишановний пане міністре.

Переговори наші з поляками продовжуються. Ми розвили сильну акцію серед послів сейму, які стоять близько до Бельведеру, бо від Бельведера буде залежати остаточне вирішення нашої справи. Крім окремих побачень ми дали послам великий раут², на якому були представники чотирьох сеймових клубів — від ППС³ були Дашинський⁴

¹ Перед від'їздом 20 березня з Бухареста, прем'єр-міністр УНР І. Мазепа написав листа до Головного отамана військ УНР С. Петлюри про те, що він доручає А. Лівицькому, а в разі його перебування у Варшаві — М. Шадлуна виконувати обов'язки голови РНМ. — *Мазепа І.* Україна в огні й бурі революції... — С. 360.

² Раут відбувся 25 березня, на якому з запрошених 20 гостей було присутньо всього 6 представників польського Сейму. — *Доценко О.* Літопис.... — С. 250 — 253.

³ ППС (Польська соціалістична партія) — заснована 1892 р. польськими соціалістами-емігрантами в Парижі. В 1893 р. до ППС приєдналися групи польських соціалістів з Вільно (група Ю. Пілсудського) та Варшави. На IX з'їзді ППС у Відні в XI.1906 р. відбувся її розкол на більшість ППС-лівицю та меншість ППС-Революційну фракцію (Ю.Пілсудський). В 1919 р. ППС-фракція увійшла до складу єдиної ППС, яка володіла 9% місць Законодавчого сейму.

⁴ Дашинський Ігнацій (1866 — 1936) — польський політичний і державний діяч. З січня 1919 р. посол до Сейму від ППСД, яка в квітні 1919 р. об'єдналася з PPS. Входив до проводу Союзу польських послів соціалістичних. З липня 1920 по січень 1921 — віце-прем'єр-міністр уряду В. Вітоса.

і Морачевський¹, від ріжних відтінків людовців² були [Я.] Стапинський, Пугач, [В.] Вакар, [І.] Космовська та ін[ші], всього послів 15. Промови мали характер цілком конкретних. Всі послі заявили, що основою переговорів з більшовиками має бути «визнання самостійності України і домагання такого визнання з боку Московського совітського уряду. Кордони [17]72 р. ставляться лише для того, щоб мати право передати ті простори законному укр[аїнському] прав[ительству]. Уряд Раковського вони вважають узурпаторським і ніяких з ним переговорів провадити не будуть». Промови Дашинського і Сапинського були надзвичайно сердечні. В розмовах послі обіцяли вплинути на уряд щодо кордонів і щодо призначення міністрами польсь[ьких] кандидатів. Сьогодні я бачився з прем'єром Скульським. Це побачення мало більше декоративний характер, але підтвердило бажання польсь[ького] уряду довести наші переговори до реальних наслідків. Польське прав[ительств]о зачитало вже нам проект договору, з яким я маю виїхати до Кам'янця за директивами прав[ительств]а. Але на цей договір ми погодитись не можемо, а коли ми не погоджуємось, то зараз нема чого і їхати. Вимогають від нас 6 повітів Волині, себто приблизно лінії Збруч — Горинь. Ми будемо апелювати до Бельведеру і послів сейму. Інші пакти договору — цілком до прийняття. Нема підстав не довіряти щирості польсь[ького] пр[авительств]а. Кепсько тільки, що н.д.³ тиснуть на Бельведер в напрямі збільшення територіальних домагань. Коли б не ця квестія, поляки завтра визнали б нас торжественним актом. Але сподіваюсь в найближчих днях досягти певних результатів. Я бачився також з Каролем Ярошинським⁴, відомим

¹ Морачевський Єнджей (1870—1944) — польський політичний і державний діяч, публіцист. З 18 листопада 1918 р. до 16 січня 1919 р. прем'єр-міністр соціалістичного уряду і міністр комунікації. З середини січня 1919 р. — член Сейму, віце-маршалеk, очолював Союз польських послів соціалістичних. З квітня 1919 р. увійшов до Начальної Ради ППС (до 1926 р.) і до центрвиконкому ППС (до 1923 р.) Близький соратник Ю. Пілсудського.

² Селянський (людовий) рух представляло Польське стронніцтво людове, яке мало течії ПСЛ-Визволене (голова Б. Столарський) та ПСЛ-лівицю (голова Ян Стапинський).

³ НДП (Національно-демократична партія) — утворена 1897 р. в Галичині керівниками Ліги народової Р. Дмовським та З.Баліцьким. У VIII.1917 р. за ініціативою Р. Дмовського в Лозанні створено Польський національний комітет, який було визнано Антантою як представницький орган польського народу. ПНК висунув т.зв. «лінію Дмовського», що становила компроміс між I та II поділами Речі Посполитої та проходила вздовж річок Случ-Горинь-Ушиця. Характерними рисами партійної програми НДП були інкорпоративізм та національна асиміляція; визнання можливостей польсько-російського зближення для поділу українських земель та придушення національно-визвольного руху українців. НДП мала найчисленніше парламентське представництво — 140 мандатів (35,8%), та значну підтримку у польському суспільстві. Під впливом НДП були польські уряди 1919—1926 рр.

⁴ Кароль Ярошинський (1878—1929) — один з найбагатших польських фінансистів в Україні, який зробив капітал на цукроварному бізнесі, громадський діяч та філантроп. Він пропонував використовувати його цукроварні, заводи і банки для економічної співпраці Польщі з Україною.

київським фінансистом. Він пропонує себе до наших послуг. На наш бік схиляються також такі «обшарники» як гр[аф] Іосиф Потоцький¹, [С.] Горват, гр[аф] [З.] Грохольський. Не можу виїхати з Варшави, доки не закінчу справи переговорів. Дуже жалкую, що І.П. вже написав Мацієвичу про переїзд до Варшави². Цього не треба було робити, доки я не закінчу тут своєї роботи. Він повинен приїхати до Варшави лише після визнання нашої незалежності Польщею. Тоді я тут буду непотрібний.

Була в Варшаві латвійська делегація³, з якою ми довго конферували. Делегація обіцяла визнання нас, і вчора я одержав телеграму з Риги, що Латвія офіційно визнала нашу самостійність і наш уряд⁴. Такі ж наміри має і Естонія.

Тут нема грошей, бо карб[ованці] ми не міняємо через низький курс. Пришліть, ради Бога, хоч сто тисяч лей, а то ліквідуємось⁵. Як можна, пришліть більше. Щиро вітаю В[ашу] дружину і доню. Готовий до послуг.

А. Ливицький.

ЦДАВО України. — Ф. 1065. — Оп. 5. — Спр. 2. — Арк. 90 — 90 зв. — Копія. Машинопис.

¹ В листі до графа М. Тишкевича А. Ливицький, зокрема, писав: «Протягом багатьох візитів у мене була можливість констатувати добру волю польських політичних мужей щодо щирої підтримки України в боротьбі за її незалежність. Мені зробив візит граф Іосиф Потоцький, президент об'єднання польських крупних власників в Україні, який мене завірив, що інтересом цього об'єднання є реставрація української держави, а, отже, воно збирає інформацію щодо політичного режиму в майбутній Україні і, зокрема, щодо земельного питання». — Élie Borschak. L'Ukraine à la conférence de la paix... — P. 105.

² Мається на увазі лист прем'єр-міністра уряду УНР І. Мазепа до Головного отамана С. Петлюри від 10 березня 1920 р., який був написаний ним в Могилеві-Подільському перед від'їздом до армії Зимового походу отамана М. Омеляновича-Павленка. В своєму листі І. Мазепа, зокрема, пропонував С. Петлюрі якнайшвидше викликати К. Мацієвича на посаду голови дипломатичної місії у Варшаві, пояснюючи це тим, що «це дуже важно, хоч би і через те, що тоді Ви з [А.] Ливицьким і іншими міні[іст]рами всі разом переїдете на Україну». Цей проект не був реалізований.

³ З 8 до 14 березня у Варшаві відбувались двосторонні переговори між Польщею та Латвією про можливість проведення війни проти радянської Росії.

⁴ ЦДАВОВ. — Ф. 1065. — Оп. 5. — Спр. 2. — Арк. 166.

⁵ 12 березня Головний отаман С. Петлюра розпорядився надіслати 500 тисяч лей з коштів дипломатичної місії УНР в Румунії. — Симон Петлюра. Статті, листи, документи... — Т. III. — С. 190. 25 березня він знов зробив розпорядження дипломатичній місії УНР в Румунії переслати 1 млн. гривень до Варшави, що було зроблено 3 квітня. — ЦДАВОВ. — Ф. 1131. — Оп. 2. — Спр. 9. — Арк. 55.

Лист № 7 М. Корчинського

УНР
Міністр закордонних
справ
Березня 31 дня 1920 р.

[копії] до пп. Сальського, Шаддуна і Огієнко

Вельмишановний Михайло Агафонович.

Дуже прошу Вас бути обережним в громадсько-політичних справах. Причина такої поради в тому, що все те, що робиться у Вас, до дрібніших деталей відомо всім. Відомі не лише протоколи засідань пленума, а навіть президії. Та фронда, яку проявляють певні групи і стала відомою всім¹ — являється перешкодою до полагодження місцевих кам'янецьких справ. А це дуже неприємно, бо інформації про громадські настрої в Кам'янці і за кордоном перешкоджають нам у Варшаві довести нашу роботу до кінця, корисного для нашої державности. Польське Правительство, бачучи ворожі відношення Українського громадянства, нарешті мусить відмовитися від свого проекта допомогти утворенню суверенної Української державности. Тим паче, що такий проект підтримується цілком лише Бельведером і лівою частиною Сейма (PPS і людовців). В останніх днях до нас стали залицятися польські консерватисти з України, але найсильніша — н.д. і зараз проти нас. Треба особливої обережності, аби при таких обставинах досягти реальних наслідків. А наші політики замість того, щоб допомогати нам в нашій праці, кохають в собі зоологічно полякофобство і псують нашу роботу. Безглузда лайка всього польського являється тепер ознакою «хорошого тону». А коли я в Кам'янці на зібранню зробив конкретну пропозицію, то ті наші політики категорично висловились проти: одностайно стояли на тому, аби продовжувати доброзичливі відносини з поляками. Так тепер прошу Вас і представників партій висловитись нарешті рішуче: чи наша місія повинна досягти в Польщі реальних наслідків, чи покінчити те, що Ви [називаєте] Варшавською авантюрою і відкликати наших людей з Варшави. Бо такого двозначного відношення до нашої праці далі терпіти не можна. Я маю вислів повного довірря з боку Ради міністрів і верховної влади. Мазепа навіть від'їжджаючи до армії, доручив мені окремим актом від 10 березня виконання обов'язків прем'єра в його відсутності². Газети львівські перестали писати нісенітницю, і галицькі

¹ Див.: 2 листа заступника Кам'янецької Національної ради С. Барана, опубліковані в статті «Внутрішня гризня контрреволюції» // Нова доба (Відень). — 1920. — 20 березня; Доценко О. Літопис української революції... — С. 178 — 182.

² А. Лівіцький отримав право виконувати обов'язки прем'єр-міністра в тому районі на території України, де могло розпочатися відновлення праці центральних державних

політичні провідники зараз пертракують про налагодження взаємовідносин галицько-наддніпрянських. За кордоном цькують нас лише українські большевики, що слабують на прогресивний параліч думки¹, а праві українські партії до українців-гетьманців включно бажають об'єднатись навколо єдиного національного прапора. Лише в Кам'янці, де необхідна особлива витриманість, не розуміють, що зараз потрібно для нашої державності. Виносять постанови під впливом людей, які потім самі одрікаються од своїх пропозицій. Дуже прикро, що так звані буржуазні партії ідуть зараз в хвості за с-р. і дезорієнтованими галичанами. За кілька день я закінчу пертрактації з поляками. Є надія, що під впливом наших прихильників поляки зменшать свої домагання щодо території. Коли я узнаю їх остаточні ультимативні домагання — приїду до Кам'янця і лише після ухвали наших політичних партій дам згоду на підписання договору. Хай нарешті політичні партії скажуть, якої політики вони бажають триматися.

Я вже писав Вам про великий раут з польськими послами Сейма. Він дав дуже корисні наслідки. Нам багато допомагає Микола Ганкевич².

З щирим привітанням А. Лівіцький.

З оригіналом згідно.

Секретар Військового міністра

ЦДАВО України. — Ф. 1065. — Оп. 5. — Спр. 2. — Арк. 85 — 85 зв. — 86. — Копія. Рукопис.

установ. Це внесення І. Мазепи було затверджено 31 березня головою Директорії УНР С. Петлюрою. — ЦДАВОВ. — Ф. 1065. — Оп. 5. — Спр. 2. — Арк. 71; Там само. — Ф. 1429. — Оп. 2. — Спр. 6. — Арк. 46; Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 — листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. — К., 2006. — Том 2. — С. 609. Публікацію див.: Офіційні накази й оголошення // Наш шлях (Кам'янець-Подільський). — 1920. — 7 квітня.

¹ А. Лівіцький має тут на увазі закордонну групу Української комуністичної партії, очолювану В. Винниченком, яка з 6 березня 1920 р. видавала у Відні тижневик «Нова доба», що мав різко «антипетлюрівський тон».

² Ганкевич Микола (1867–1931) — український політичний і громадський діяч, журналіст. Співзасновник УСДП, противник комуністичних поглядів серед галицьких соціал-демократів, прихильник тісної співпраці українських соціал-демократів з польськими соціалістами. Член польської соціалістичної партії. Про його перебування в Варшаві в зв'язку з польсько-українськими переговорами повідомляли газети. Див: Українці у Варшаві // Наш шлях (Кам'янець-Подільський). — 1920. — 22 січня; Микола Ганкевич у Варшаві. На постійних політичних гастролях // Український прапор (Відень). — 1920. — 18 травня.

Лист № 8 до І. Огієнка

УНР
Міністр закордонних
справ
Березня 31 дня 19[20]

Панові Головноуповноваженого уряду УНР.

Вельмишановний Іване Івановичу.

Скоро приїду до Кам'янця й до того часу прошу наших політичних діячів підготуватись до вирішення питання про договори з поляками. Прошу також повідомити мене, як на погляд Ради міністрів і політичних партій — чи повинен я спішити з договорами навіть ціною уступок, чи треба витримати в надії на кращі умови договору. Передаю Вам копії моїх листів до п. Сальського й до Михайла Агафоновича. [С.] Голубович, Чернявський, [К.] [Вротновський-]Сивошапка й [П.] Пихопчук¹ багато допомогли нам своїм перебуванням у Варшаві. Вони були і на рауті послів.

Бажаю Вам і Вашій родині всього найкращого.

/підпис/

ЦДАВО України. — Ф. 1065. — Оп. 5. — Спр. 2. — Арк. 159. — Копія. Машинопис.

Лист № 9 В. Сальського

УНР
Міністр закордонних
справ
Березня 31 дня 1920 р.

Вельмишановний Володимире Петровичу.

Пересилаю Вам копію мого листа до п. Корчинського. Це дуже поважна людина, його я дуже поважаю і люблю, але він цілком дезорієнтований агітацією галичан і с-р-ів, які свідомо псують нашу роботу. Прошу Вас дуже не піддаватися настроям кам'янецьким і продовжувать

¹ Так в тексті. Треба: Пилипчук Пилип (1869–1940) — український громадсько-політичний і державний діяч. Член УПСР, УНДП. В серпні 1919 р. очолював дипломатичну місію УНР в Польщі. Див.: *Доценко О.* Літопис української революції... — С. 251–252.

енергійно нашу державну роботу. За кілька день буду в Кам'янці і допоможу Вам. і на мене під час перебування в Кам'янці вплинула та атмосфера зневір'я, але я не піддався.

Переговори наші з поляками доходять до цілком реальних наслідків, але, на жаль, польське громадянство слабує на ту ж хворобу недовір'я, що й наше. Тільки Бельведер високо тримає прапор чесного відношення до ідеї нашої суверенності.

Тепер ми енергійно працюємо серед послів Сейму і польськ[их] політичних сил. На днях був бенкет з видатними послами Сейму, на якому промовляв і пан Голубович. Хоч він стоїть на радянському ґрунті, але на рауті промовляв за найскорішу згоду між братськими народами. Найголовніше для нас зараз зайняти Могилів, тоді Франція нам допоможе, а то звістки про Одесу мають досить туманний характер.

До скорого побачення. З товариським привітанням А. Лівицький.

Прошу передати копії моїх листів до Вас і до Корчинського пп. Шаддунові і Огієнко.

ЦДАВО України. — Ф. 1065. — Оп. 5. — Спр. 2. — Арк. 87. — Копія. Рукопис.

Лист № 10 до І. Огієнка

УНР
Міністр закордонних
справ
Квітня 3 дня 1920 р.

Вельмишановний Іван Івановичу.

Вчора поляки нарешті запропонували нам проект договору. Передбачається в тому проекті все, що я Вам писав раніше, але установлюються кордони дуже тяжкі для нас. Вони ультимативно вимагають, аби ми відмовились від 7 повітів Волині /Ковел[ьського], Волод[имир]-Волин[ьського], Луцького, Рівненського, Дубенського, Кременецьк[ого] і Островського/. Відповідь будуть чекати до 7 квітня. Кордон таким чином пройшов би по р. Збручу і Горині. Вони [...] бажали, щоб я ще вчора їхав до Кам'янця за директивами до правительства і громадства, але я рішив не їхати і категорично одкинути ультиматум. Я поїхав би лише тоді, коли б ми ще вважали можливим прийняти в основних засадах проект поляків. Але ми вважаємо цей проект абсолютно неприємним і нині даємо відповідь, аби кордони наші пройшли по р. Збручу, далі по старому австро-рос[ійському] кордону і потім по рр. Бугу і Прип'яті. Поляки ж не годяться і на Прип'ять і вимагають кордону на півночі по адміністр[ативній] границі Волині і Мінської

губ[ернії]. Коли будете обговорювати пол[ьські] пропозиції, робіть це обережно, бо їм все відомо: протоколи засідань Нац[іональної] ради і навіть президії. Відповідь наша буде категорична, на компроміс ми не підемо. Рахуємось з найгіршими наслідками. Стискую В[ашу] руку.

/підпис/

Коли до 7 квітня Ви в Раді міністрів або в Націонал[ьній] Раді щось вирішите, прошу телеграфувати.

ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 1. — Спр. 124. — Арк. 23. — Копія. Машинопис.

Лист № 11 до І. Огієнка

УНР
Міністр закордонних
справ
Квітня 5 дня 1920.

Прошу копії листа передати пп. Корчинському і Сальському

Вельмишановний Іване Івановичу.

Приїзд мій до Кам'янця затримується¹, і мій рожевий настрій змінився на розпучливий. Поляки поставили нам умови договору ультимативного характеру. Посилаю Вам копію польс[ького] проекту, прошу показати його (але не переписувати) Корчин[ському] і Саль[ському] і Шадлунові, але попереджаю, що я дав полякам слово тримати його в тайні. Те, що робиться в Нац[іональній] Раді, відомо всім. Завтра ми даємо відповідь полякам, яка буде надіслана Вам в копії. На всі пакти ми робимо свої поправки. Кордони ми зазначаємо такі: Зах[ідний] Буг, старий австро-російський кордон і Збруч. Прошу Вас вкупі з представниками партій обговорити цю справу. Очевидно, поляки на уступки не підуть, і перед нами стане питання остаточного розрива. Зараз ми ще маємо надії і ведемо найсильнішу агітацію серед політичних чинників.

По справам кам'янецьким заходи робляться, але удається досягнути лише компромісових уступок. І досі не можемо добитись звільнення Оцеткевича.

З найщирішими побажаннями А. Ливицький.

¹ А. Ливицький прибув до Кам'янця-Подільського 13 квітня, щоб довідатись, врешті, як члени уряду УНР та партій дивляться на можливість підписання польсько-української угоди. 15 квітня частина Кам'янецької Національної ради дала згоду А. Ливицькому на підписання міждержавного договору з Польщею на польських умовах. — *Огієнко І.* Рятуння України. На тяжкій службі своєму народові. — Вінніпег, 1968. — С. 68–69.

В Парижі і Лондоні, і Бухарешті — нічого позитивного.

ЦДАВО України. — Ф. 1065. — Оп. 5. — Спр. 2. — Арк. 94 — 94 зв. — Оригінал. Рукопис.

Лист № 12 до І. Мазепи

УНР
Керуючий
Міністерством
закордонних справ
Квітня [8 дня]¹ 1920 р.

Високоповажний Ісаак Прохоровичу.

На жаль, я і до цього часу не міг вирватись з Варшави. З 10-го березня представники польського уряду обіцяли в найближчих днях подати нам свій проект договору. Але подали цей проект лише 3-го квітня. Вони вимагали відповіді не пізніше 7-го квітня. Позаяк домагання поляків були такі, що наша місія на них не могла погодитись, то ми відповіли негативно. Не було потреби їхати до Кам'янця, коли ми тут у Варшаві були принципово проти підписання такого проекту. Ми не підписали б його і тоді, коли б навіть правительство наше погодилось². Копію цього проекту я надіслав п. Огієнко і Шадлунові. З приводу проекту я мав аудієнцію у п. Пілсудського, а також мої співробітники і я мали побачення з шерегом польських політиків. На аудієнції Пілсудський обіцяв наказати, аби нам були зроблені відповідні уступки. Завтра відбудеться офіційне засідання конференції, на якому ми запропонуємо свій контр-проект. Ми будемо домагатись, аби визнання самостійності України і нашого уряду було опубліковано окремим актом і було редаговано в більш конкретних виразах. Ми домагаємось також, щоб кордони між Польщею і УНР пройшли по р. Збручу, старому австрійсько-російському кордону, р. Західному Бугу і р. Прип'яті.

В справах адміністраційних ми домагаємось, аби вся цивільна влада на Волині і Поділлі була передана уряду УНР. Ми вважаємо також недопустимою якусь конвенцію в справі аграрній на Україні. Взагалі ми пропонуємо нову редакцію договору. Лише після того, як поляки підуть на уступки, я приїду до Кам'янця, аби запропонувати Раді міністрів і представникам політичних партій проект договору. Коли це буде, — невідомо, але гадаю, не пізніше, як за тиждень.

¹ Так цей лист датує І. Мазепа. Див.: *Мазепа І. Україна в огні й бурі революції...* — С. 403.

² Це речення опущене у цитуванні цього листа І. Мазепою.

Маю точні відомості, що місцеве французьке посольство заінтересувалося нашими переговорами з поляками і бажає якнайскоршого їх закінчення. У французького генерала Ненгі¹ були ген[ерали] Зелінський² і Юнаків³, а завтра буде моє побачення. Французи дуже прихильно ставляться до нас, і в найближчих днях я буду прийнятий французьким послом офіційно, як представник УНР. Взагалі є підстави гадати, що Франція скоро визнає нас і дасть матеріальну допомогу.

Становище тут остільки напружене і рішуче, що моя присутність зараз необхідна⁴. Я можу і хочу виїхати з Варшави лише тоді, коли доведу переговори з Польщею до бажаного кінця. Мацієвич в цем мент не може замінити мене в Варшаві та взагалі його не варто рушати з Бухарешту раніше, ніж він досягне у румунів реальних наслідків. Зараз Румунія абсолютно не бажає іти назустріч нашим домаганням. На моє місце у Варшаві знайдеться немало кандидатів.

Прошу Вас дуже заспокоїти Шадлуна⁵, який і мені, і кам'янецькому громадянству занадто псує нерви. Нарешті я перестану читати його листи, остільки вони неприємні і навіть образливі. Він, між іншим, рішуче мене викликає до Кам'янця, хоч і знає всю серйозність переговорів з поляками в цей мент. Його постійне підозріння мене в контрреволюціях доведе мене до того, що я, нарешті, одмовлюся од всякої праці.

Присилаю Вам до відома копії листів Марголіна і нашого агента у Відні. Учора прибув до Варшави [Б.] Матюшенко⁶ із страшними інформаціями про авантюру Супруна і про діяльність А.Г. Макаренка⁷. При

¹ Анрі (Henrys) Пол Проспер (1862–1943) — французський генерал. В 1919–1920 рр. шеф французької військової місії в Польщі.

² Зелінський Віктор (1867–1940) — український військовий діяч, генерал-полковник. Очолював українську військову місію в Варшаві у 1920 р.

³ Юнаків Микола (1871–1931) — український військовий діяч, генерал-полковник. Військовий радник української дипломатичної місії в Варшаві.

⁴ І. Мазепа завершує цитування цього листа попереднім абзацом. — *Мазепа І. Україна в огні й бурі революції...* — С. 404.

⁵ М. Шаддун брав участь в нараді ЦК УСДРП 29 січня та у засіданні Кабінету народних міністрів УНР 14 лютого в Кам'янці-Подільському. 15 лютого він написав листа до Головноуповноваженого уряду УНР І. Огієнка про те, що в Кам'янці він не урядує, коштів не асигнує, з урядових справ нікого не приймає. — ЦДАВОВ. — Ф. 1131. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 39.

⁶ Матюшенко Борис (1883–1944) — український громадсько-політичний діяч, дійсний член НТШ. Член РУП, УСДРП. Очолював департамент міністерства народного здоров'я при гетьманаті, міністр здоров'я і опікування в уряді В. Чехівського. В 1919 р. входив до складу делегації УНР на Паризькій мирній конференції. В 1919–1921 рр. — голова Закордонного бюро Українського Червоного Хреста. На еміграції в ЧСР.

⁷ Макаренко Андрій (1886–1963) — український політичний і державний діяч. Член Директорії УНР з кінця 1918 р. 14 лютого 1920 р. на засіданні кабінету міністрів у Кам'янці-Подільському ухвалено окрему постанову про закінчення повноважень членів Директорії А. Макаренка і Ф. Швеця, видані 15 листопада 1919 щодо повноважень їхньої

таких обставинах присутність Мартоса¹ за кордоном зараз необхідна. Він мусить рятувати наші кошти, бо інакше і на Україні наша праця буде неможлива. Безпалко скоро повернеться з-за кордону. Пан міністр Шадлун обвинувачує мене і в тому, що закон про конституцію затверджений з деякими змінами². Але така була воля Головного отамана, і в цьому я не винен. Коли Ви не погодитесь з тими змінами, я і Безпалко, який був при тому³, як тих змін домагався Г[оловний] о[таман], подамо на демісію, як обіцяли в Кам'янці.

Про польські пропозиції я писав до Кам'янця нашим міністрам, але вони нічого не відповідають. Шадлун пише всякі свої мудрствовання, а про таку поважну справу і не згадує. А я послав йому і польський проект, і наші міркування. Дуже прошу його «підтягнути». Дуже вдячний Вам за довір'я, яке виявилось в дорученні виконувати Ваші обов'язки в В[ашій] відсутності. Прошу лише до побачення зо мною почекати з переводом до Варшави п. Мацієвича.

Матюшенко свідчить, що майже всі наші с.д. за кордоном тримаються нашої орієнтації і що представники всіх партій українських, крім с.р., готові об'єднатись і підтримувати правительство. Можна сподіватись, що скоро матимемо справді єдиний національний фронт. Що ж до с.р., то мій погляд на них Вам відомий з весни [19]19 р.⁴

діяльності за кордоном. З кінця 1919 р. А. Макаренко перебував у Польщі, згодом на еміграції в Німеччині і в США.

¹ Мартос Борис (1879–1977) — громадсько-політичний і державний діяч, вчений-економіст, педагог, дійсний член НТШ з 1946 р. Член РУП, УСДРП, Центральної Ради. Міністр фінансів в уряді В. Чехівського, з 9 квітня по 27 серпня 1919 р. — голова РНМ УНР і міністр фінансів УНР. З кінця 1919 р. на еміграції в Німеччині, де займався фінансовими справами УНР, згодом — в Чехословаччині, Німеччині, США.

² Мова йде про «Тимчасовий закон про державний устрій та порядок законодавства УНР», ухвалений в Кам'янці-Подільському 14 лютого на засіданні Кабінету народних міністрів за участю І. Мазепи, А. Лівіцького, І. Огієнка, М. Шадлуна та О. Безпалка та підтверджений 24 лютого у Варшаві на засіданні членів УСДРП, що перебували за кордоном. *Доценко О.* Літопис.... — С. 173–175.

³ Сам О. Безпалко так оцінював зміни в законопроекті: «Справу підпису нашого законопроекту прийняв С[имон] В[асильович] з насміхом і висловився образливо про тих, що його уклали. Якийсь час здавалося, що я його переконав (про що я сказав в першому листі до т. Мазепи). [...] Ані мені, ані Лівіцькому не удалось його переконати, закону не підписав, а обіцяв відіслати свої поправки до тов[ариш]а Мазепи».

⁴ Маються на увазі політичні консультації, що проводилися на початку квітня 1919 р. у Рівно між представниками УСДРП та УПСР для організації нового соціалістичного уряду Б. Мартоса. Есери висували вимогу скасування Директорії як верховної влади, есдеки виступали за впровадження Конституції, яка б регулювала відносини між урядом і Директорією. — *Мазепа І.* Україна в огні й бурі революції... — С. 133. Подібних політичних переконань дотримувались есери і на початку 1920 р., ухваливши резолюцію про те, що УПСР не задовільняє ціла урядова система і, беручи участь в обговоренні «Тимчасового закону...», есери виступають за верховну владу у формі колективу трудових верств населення; влада Директорії мала бути обмежена на користь Кабінету народних міністрів до скликання законодавчого органу. — *Доценко О.* Літопис... — С. 172.

З побажанням сил і здоров'я
Готовий до послуг Андрій Лівіцький.

Праця моя у Варшаві вже, нарешті, дає реальні наслідки, вже наближається до бажаного кінця, але сили мої настільки вичерпані, нерви остільки напружені, що не знаю, чи стане мене хоч на місяць. Хоч і тяжко на Україні, але далеко легше, ніж в цьому пеклі, при цій страшній відповідальності, в атмосфері загального недовір'я і безглуздої безпідставної критики. Через те, які б умови не пропонували поляки, ми їх не прийнемо без згоди правительства і громадства. З легкою совістю можу сказати Вам, що за ці два місяці я працював каторжно, я зробив все те, що можливо при таких умовах, я підняв на ного всі політичні кола польські без ріжниць напрямків. Хай мене судять, навіть, галичани, а не товариші, в роді п. Шадлуна. А з чесними галичанами, навіть н.д., ми контакт тримаємо.

Всього кращого.

Між іншим, був у Папського нунція і прийнятий дуже прихильно¹.
Ваш А. Лівіцький.

ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 1. — Спр. 124. — Арк. 24 — 25 — 26. —
Копія. Машинопис.

Лист № 13 до І. Мазепи

Вельмишановний товаришу і друже, Ісаак Прохоровичу.

Я дуже винен перед Вами, не так я винен, як мої хворі нерви. В страстну суботу був справді страстний день. Відбулася остання польсько-укр[аїнська] конференція². Представники польського міністерства закордонних справ заявили нам в ультимативній формі, що вони вимагають, аби кордони між Україною і Польщею пройшли поза залізницею Радзивилів — Здолбуново — Рівне — Сарни, яка має одійти до Польщі³. Це домагання було зроблено в зневажливій для нашої націо-

¹ Про візити А. Лівіцького до послів іноземних держав див.: Там само. — С. 218.

² Текст протоколу засідання від 10 квітня 1920 р. див.: Там само. — С. 243 — 250.

³ В політичній угоді від 22 квітня кордон між УНР і Польщею встановлювався по р. Збруч, далі по Вишгородку на північ, потім східніше Здолбунова по Рівненському адміністраційному кордону вздовж адміністраційного кордона Мінської губернії до схрещення з р. Прип'ять, потім по р. Прип'ять. Остаточне порозуміння щодо повітів Рівненського, Дубенського і Кременецького, які відходили Польщі, мало настати пізніше після роботи спеціальної польсько-української комісії. За Україною визнавалася територія в межах річок Збруч та Дніпро, тобто та, яку Польща вже посідає або здобуде шляхом збройним чи дипломатичним. Обидві сторони зобов'язувалися не укладати жодних угод, спрямованих проти союзника. Гарантувалися національно-культурні права поляків і українців відповідно в Україні і Польщі. Укладалися економічно-торгівельні

нальної гідності формі. Було додано, що польське прав[ительст]во чекає відповіді лише до понеділка (12 квітня) і в разі незадовольняючої відповіді польське прав[ительст]во «витягне відповідні консеквенції». Було додано цими «дітьми», що вони не можуть говорити з нами, як рівні з рівними, бо ми не маємо території і «stabilitй du gouvernement»¹. Каюсь, що я втратив свій «дипломатичний такт» і відповів, що півроку розмовляю з поляками лише як рівний з рівними, і інакше розмовляти не можу. Додавив, що такий проект кордонів ми рішуче одкидаємо зараз, не чекаючи понеділка. Ми розійшлись для того, щоби в найблизчих днях брати паспорти і їхати на Україну².

Після того відбулися деякі побачення, і знову мається надія на розумне закінчення переговорів. На нашому боці є шерек людей, які нас підтримують. Коли нам зроблять, нарешті, пропозиції, відповідаючі нашій національній гідності, то я для остаточного вирішення справи прибуду до Кам'янця. Але боюся, що таких пропозицій не буде, і наші ілюзії про союз з Польщею розвіються. Певно, нарешті, нам запропонують р. Стир, але на такий кордон я погодитись не можу. Лише р. Західний Буг може, до певної міри, забезпечити наші державні інтереси³.

Визнання і найширшу допомогу нам гарантують.

До скорого побачення.

Ваш А. Лівіцький.

12-го квітня 1920.

З оригіналом згідно.

Секретар (підпис)

ЦДАВО України. — Ф. 1131. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 103. —
Машинопис. Копія.

угоди; аграрне питання розв'язувалося після скликання парламенту України. Умова мала залишатися таємною. Інтегральну частину Варшавського договору складала таємна військова конвенція, підписана 24 квітня.

¹ З фр.: стабільного уряду.

² Пор. зміст цього листа з тим, що вміщено у: *Лісевич І.* Політичні аспекти українсько-польського союзу 1920 р. // *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa.* — Тогуї, 1997. — С. 90—91.

³ Останні три речення І. Мазепа не подає при цитуванні цього листа. Див.: *Мазепа І.* Україна в огні й бурі революції... — С. 404.